

ПАВЛЕ ЗЕЉИЋ

COLLOQUIA INTIMA: ФИЛОЗОФИЈА И ПОЕЗИЈА У НЕОПЛАТОНСКОЈ ЕРОТОЛОГИЈИ АНИЦЕ САВИЋ РЕБАЦ И СИМОНЕ ВЕЈЛ

САЖЕТАК: Примарни фокус истраживања којем ћемо приступити из компаратистичке перспективе јесте песништво српске историчарке књижевности и филозофије Анице Савић Ребац, објављено у њеној песничкој збирци *Вечери на мору* (1929), и француске филозофинје Симоне Вејл, објављено постхумно. Нарочит циљ истраживања јесте однос који песништво у оквиру њиховог целокупног дела успоставља у односу на гледишта о духу епохе, која се имплицирају или експлицирају у филозофском делу Симоне Вејл, односно научном делу Анице Савић Ребац. Културолошки контекст у којем настају поменути текстови биће од вишеструке важности. С једне стране, песничко искуство Анице Савић Ребац и Симоне Вејл контекстуализоваћемо у оквиру поетичких начела књижевних фигура значајних за њихов развој – при чему имамо на уму Лазу Костића, односно Пола Валерија – а у том контексту ћемо покушати и да их поетички позиционирамо у односу на модернистичку и авангардну књижевну парадигму. С друге стране, неретко фрагментарна али систематизована филозофска, естетичка и историјска гледишта две теоретичарке културе односе се на различите епохе првенствено западне културе, од антике до савременог доба. Централни аспект који узимамо као најснажнију компаративну повезницу, и на којем ће се наша интерпретација песништва А. Савић Ребац и С. Вејл базирати, јесте њихово неоплатонистичко интелектуално усмерење, посебно имајући у виду етичке и друштвене консеквенце еротолошких и естетичких гледишта античког филозофа. Од посебне важности је, дакле, филозофија језика, која се имплицитно сагледава у односу између ероса и

логоса. У оквиру песничких и теоријских рефлексива, Аница Савић Ребац и Симона Вејл на особен начин формирају културолошко и књижевносторијско становиште које се нуди као одговор на духовну кризу епохе између два рата.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Симона Вејл, Аница Савић Ребац, модернизам, неоплатонизам, еротологија

I – Аница Савић Ребац, Симона Вејл и културни контекст међуратне Европе: *Укоренивање* и „Хеленски видици”

Естетичка и културноисторијска становишта српске историчарке књижевности и филозофије Анице Савић Ребац и француске филозофиње Симоне Вејл поклапају се у погледу бројних заједничких области интересовања у њиховом раду, који бисмо, у ширем смислу, назвали теоријским. Аналогна појава може се приметити и у песничкој страни њиховог рада. Најзначајнији елемент који се издваја у кругу повлашћених тема две ауторке јесте филозофска традиција (нео)платонизма, која је у њиховој културноисторијској визији схваћена као не само једна од најдуговечнијих већ и најутицајнијих, имајући у виду да се у различитим облицима изнова артикулише у свим значајним епохама историје западне културе. Но, важно је истаћи да, између осталог, постоји и циљ који се односи на друштвену делотворност ревитализације одређеног наслеђа, о чему ауторке и експлицитно говоре. У том контексту, ради се о конституисању новог модела националне културе, као и новог наратива нарочито књижевне историје сопствене нације, при чему је тежиште пре свега на универзализацији наслеђа од националног ка космополитском, и од савременог ка традиционалном или безвременом.

Интересантан је став Предрага Вукадиновића да и у стручним, научним радовима Анице Савић Ребац има „и устрепталости и страсти, јер она није писала с научничком амбицијом да би нешто истражила или академски расправила” већ да би „решила првенствено неки свој проблем”.¹ Да није реч само о индивидуалном, егзистенцијалном проблему, ипак, указује сам Вукадиновић касније у тексту, те као приређивач избора из дела наше историчарке уметности, Вукадиновић на тај начин говори о појму „Хеленских видика”: есеј под овим насловом се „с добрим разлогом може схватити као њен програмски текст” за који мотив потиче делом „из потреба националне културе”, посебно у контексту превазилажења романтичарског књижевног обрасца, али још шире од тога,

¹ Предраг Вукадиновић, „Предговор”, *Хеленски видици*, Српски књижевни гласник, Београд 1966, IX.

„она је мислила да би се, можда, могао решити и један општији проблем савремене културе”.² Резимирајући различите стране њених проучавалачких интересовања, Вукадиновић закључује да Аница Савић Ребац јесте имала „своје становиште, један лични угао из кога је страшно и са упорношћу ковала своју Хеладу”.³ О дехуманизујућим ефектима управо завршеног рата она сведочи посредно: „У нас још ври у многоме један првобитни средњи век, док у исти мах Европи почиње да прети један нови, али бесплоднији”.⁴ Имплицира се, исто тако, да оружје у дословном смислу треба да замени „старо племенито оружје хеленизма”, које „вечити је победник”.⁵ У погледу валоризације хеленске културе и потенцијала за њену делотворност у савременој култури А. Савић Ребац је много изричитија: „Хеленски је геније творац највишег типа човека, и најпотпунијег, до сада, космоса”.⁶ Европска култура је на прелазу из 19. у 20. век постала у извесном смислу интегрисанија на унутрашњем плану, али је у истом периоду наступио и рат огромних размера, и то је условљавало да припадници култура различитих нација на нове начине успоставе вредносне системе на релацији појединац – нација – међународна заједница.

Упоредићемо зато поменути есеј Анице Савић Ребац, који се одликује извесним полемичким набојем, са релевантним одломцима из последњег обимног филозофског дела Симоне Вејл, *Укореењивање*, у којем је, за време Другог светског рата и у последњим месецима свог живота, „испитивала проблеме Француске и развила сопствену визију како се они могу решити”.⁷ Гајо Петровић резимира смисао метафоре укореењивања једном једноставном аналогијом: „Коријен” је слика позајмљена из ботанике. У дословном смислу, само биљка има коријен. Преко коријена она црпи из тла животне сокове, одржава се на животу и расте”, али то значи и да корен представља „принцип непокретности, који је веже за одређено место”, што доводи до представе о биолошком, али и духовном, културном и друштвеном метаболизму између субјекта и његове средине.⁸ Када С. Вејл на таквој – антрополошкој – основи успоставља своју друштвену теорију, није тешко доћи ни до теорије-

² Исто.

³ Исто, XVIII.

⁴ Аница Савић Ребац, „Хеленски видици”, *Хеленски видици*, Српска књижевна задруга, Београд 1966, 3.

⁵ Исто.

⁶ Исто.

⁷ Marie Cabaud Meaney, *Simone Weil's Apologetic Use of Literature: Her Christological Interpretation of Classic Greek Text*, Oxford University Press, Oxford, New York 2007, 6.

⁸ Гајо Петровић, „Simone Weil: u potrazi za slobodom”, *Sloboda i tlačenje (i drugi eseji)*, ITRO Naprijed, Zagreb 1979, 34–35.

ског става о култури, а посебно о песништву као једној од потреба духа. У том смислу „тешка празнина”, која је својствена животу европског човека, „изазива велике патње”, али, што је за Симону Вејл најважније, „осјећају је многи међу онима који немају никакве културе”.⁹ Притом, од поменуте празнине се „не умире, али је исто тако болна као и глад. Можда и више”. Услед тога, „лијек тој боли можда је дословце потребнији од круха”.¹⁰

Штавише, „начин васпитања” за С. Вејл „није богзна шта ако нема као подстицај схватање извесног људског савршенства”, које уједно „треба да буде концепција једне цивилизације”.¹¹ Савршенство не треба „тражити у прошлости, која садржи само несавршенство”, али, у складу са склоношћу ауторке ка привидним парадоксима, то не значи негацију прошлости у авангардистичком кључу, јер се идеал не може тражити ни у „сновима о будућности, који су по нужности просечни као ми сами, и према томе, кудикамо гори од прошлости”.¹² Из таквог става произилази могућност акцептирања елемената културног наслеђа, али само уколико образовање пружа увид о „истинама вечно уписаним у природу ствари”.¹³ Дакле, афирмисање прошлости није афирмисање традиције као такве, већ прихватање нужности онога што пружају савремени тренутак и објективна реалност. У томе се читује једна од основних категорија целокупне етичке филозофије Симоне Вејл, која се темељи у уверењу о невидљивом Богу који допушта нужности да влада постојањем, односно светом.¹⁴

Две ауторке на битан начин повезује и њихов особен однос према савременој уметности, односно књижевности, који се може описати и као резервисан. Изразито афирмативно, у толикој мери да би се ови аутори могли назвати утицајним и усмеравајућим фигурама за њихов књижевни али и теоријски развој, Симона Вејл и Аница Савић Ребац изјашњавају се о Полу Валерију и Лази Костићу. Слично као што је Лаза Костић читао ране радове Анице Савић Ребац, дајући суд о њима,¹⁵ и Симона Вејл шаље неколико песама Валерију, „чије стихове је ценила”, што засигурно указује

⁹ Simone Weil, „Prvi uvjet neropskog rada”, *Sloboda i tlačenje (i drugi eseji)*, 160.

¹⁰ Исто.

¹¹ Simona Vej, *Ukorenjivanje: uvod u deklaraciju o dužnostima prema ljudskom biću*, prev. Mirjana Vukmirović, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1995, 195.

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ Marie Cabaud Meaney, *Simone Weil's Apologetic Use of Literature: Her Christological Interpretation of Classic Greek Text*, 42.

¹⁵ Ljiljana Vuletić, *Život Anice Savić-Rebac*, izdanje autorke, Beograd 2002, 17.

на значај који је придавала песништву, као што то тврди приређивачица Силвија Каприољо Паница.¹⁶

Ауторка Мари Кабо Мини наводи и да Симона Вејл у својим делима помиње 67 књижевних личности из периода до 20. века, а тек 19. из 20. века,¹⁷ и мада је очигледно реч о несразмерности хронолошке врсте коју је, из те перспективе посматрано, тешко поредити, ипак је очигледно да интересовања филозофије претежу ка страни књижевне историје. У том смислу, поред Корнеја, најкритичније се изјашњава о Андреу Жиду, односно надреалистичком правцу у уметности генерално.¹⁸ Будући да се Симона Вејл „редовно похвално изјашњава о грчкој мисли и култури”,¹⁹ не би морао зачудити ни умногоме упућујући став изречен у делу *Укоренивање*: „Сасвим на почетку класичне Грчке, видимо да се завршава један облик цивилизације где су, осим физичког рада, све људске делатности биле свете, где се уметност, поезија, филозофија, наука, и политика нису такорећи разликовале од религије”, при чему једино Платон представља „заостатак већ далеке прошлости”.²⁰ Слично томе, код домаћих аутора који су судили о есејистичком делу Анице Савић Ребац постоји јасно аксиолошко разграничење: текстови о Милици Стојадиновић Српкињи, Милутину Бојићу и Јовану Дучићу претежно су „периферни и небитни за њено дело” и за Ивана В. Лалића представљају „пригодничарство на високом нивоу”.²¹

У исто време, у односу на наш коментар да су Аници Савић Ребац релативно стране авангардне тенденције, постоје засноване интерпретације које је смештају у контекст раних најава експресионизма на нашим просторима, заједно са песницима попут Димитрија Митриновића и Светислава Стефановића. Они, примећује се, такође пишу слободним стихом, чији израз одликује „мистички интелектуализам”, како каже Радомир Константиновић,²² а на такво читање надовезује се и Светлана Слапшак када код Анице Савић Ребац запажа присуство „експресионистичких мотива, у

¹⁶ Silvia Capriglio Panizza, „Simone Weil as poet”, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, Bloomsbury Publishing, London – New York – Dublin 2023, 24.

¹⁷ Marie Cabaud Meaney, *Simone Weil's Apologetic Use of Literature: Her Christological Interpretation of Classic Greek Text*, 26.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Silvia Capriglio Panizza, „Simone Weil as poet”, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, 24.

²⁰ Simona Vej, *Ukorenjivanje: uvod u deklaraciju o dužnostima prema ljudskom biću*, 259.

²¹ Иван В. Лалић, „Хеленски видици у текстовима Анице Савић Ребац”, *Λεϊψοῦς Μαΐνις српске*, год. 143, књ. 399, св. 1, јануар 1967, 80.

²² Radomir Konstantinović, *Biće i jezik u iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka*, knj. 7, Rad – Prosveta – Matica srpska, Beograd – Novi Sad 1983, 293.

којима је новим значењима обогатила своју визију античке Грчке”.²³ Ипак, доказ за нашу првобитну тезу могао би се тражити већ у поетичкој припадности личности из књижевног света које су обратиле пажњу на рад Симоне Вејл и Анице Савић Ребац. Кад је реч о домаћој ауторки, не мислимо само на два есеја Миодрага Павловића на које смо реферисали већ и на приказ избора из есеја *Хеленски видици* који је Иван В. Лалић објавио у *Лейойису Мајице српске* 1967. године. Он се директно бави питањем да ли књига есеја Анице Савић Ребац „долази у добар час”, на шта одговара афирмативно, истичући посебно у свом разматрању и значај рада Анице Савић Ребац на превођењу страних класика као што је Перси Биш Шели.²⁴ На сличан начин, Т. С. Елиот у чувеном есеју на сажет начин валоризује личност и дело Симоне Вејл, премда се не осврће на њено песништво.²⁵

Поетички лик Анице Савић Ребац изузетно је сложен, а та сложеност се огледа и на плану препознавања присуства одређених књижевних традиција у њеном стваралаштву. О томе сведоче, на пример, опречни судови Славка Леовца и Миодрага Павловића о класичном и хеленистичком наслеђу у песничкој збирци *Вечери на мору*. Као што ћемо видети, оба становишта су на различите начине како књижевно-историјски утемељена, тако и корисна за наше истраживање. С једне стране, Леовац истиче значај мистичког искуства у ширем смислу, и из те визуре проналази подстицај у многим књижевним епохама – не само класичној грчкој већ и код аутора које преводи (Шелија, Верхарена), али и иначе, „у касним временима старог века, или у времену средњег века, или у времену европског романтизма и симболизма”.²⁶ Миодраг Павловић признаје да Леовац износи и „занимљива и зрела схватања о поезији Анице Савић Ребац”, али се почетна запажања његовог есеја о збирци усредсређују пре свега на питање хеленистичке традиције: „Ми за ове тврдње не видимо довољно материјала у њеним песмама”, каже Павловић, јер „у песништву Анице Савић Ребац заиста има много античког” и оно је окренуто антици пре свега”.²⁷

²³ Светлана Слапшак, „О песништву Анице Савић Ребац”, Аница Савић Ребац, *Поезија и мањи песнички преводи*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад 1987, 16.

²⁴ Иван В. Лалић, „Хеленски видици у текстовима Анице Савић Ребац”, 76–81.

²⁵ Т. С. Eliot, „Preface”, *The Need for Roots: Prelude to a Declaration of Duties towards Mankind*, Taylor and Francis, London – New York 2005, VII–XV.

²⁶ Славко Леовац, „Хелениста Аница Савић Ребац”, *Лейойис Мајице српске*, год. 138, књ. 390, св. 5, мај 1962, 403.

²⁷ Миодраг Павловић, „Аница Савић Ребац”, *Књижевност између два рата*, књ. 2, Српска књижевност у књижевној критици, књ. VIII, Нолит, Београд 1966, 76.

Светлана Слaпшaк у предговору поновљеном издању њене поезије указује на ова два могућа тумачења, али се и надовезује на њих и надграђује их, јер отвара могућност бављења „креативним захватом Анице Савић Ребац у нетакнутост” старогрчког тематског и мотивског комплекса.²⁸ Интересaнтно је да С. Слaпшaк имплицитно смештa *Вечери на мору* у констелацију аутора који су такође имали сопствену визију античког – то су већ поминути Валери и Костић, али и Фридрих Ниче или Војислав Илић. Притом античко више није само „утврђен и познат свет” већ простор у оквиру наслеђа који омогућује „креативно виђење” у ком се доносе „имагинативне новине”, те се о њему не може говорити „са гледишта *йѡачносѡи*”.²⁹ Слично чини и Миодраг Павловић у есеју који се бави постхумно објављеном студијом *Аниѡичка естетика и наука о књижевносѡи*. Наводећи цитат Пола Валерија који се тиче немогућности успостављања естетске науке која би дала коначне истине о уметности, запажа да „ова скептична изјава [...] дели унеколико Платонове назоре”.³⁰ Може се указати и на својеврсну апологију модернистичког иноваторства у прози Томаса Мана, „нарочито у вези са Џојсом”, при чему се „’млако-традиционалистичко’” Маново дело (како га је сам аутор називао, ревидирајући касније овај став као предрасуду) смештa у „културну кризу наше епохе у буржоаском друштву”.³¹ Дакле, с једне стране, не треба изгубити из вида специфичности националног контекста у ком Аница Савић Ребац пише и есеје, и поезију; првенствено, то је околност да се њени формални и тематски експерименти у оквиру наше књижевности најпре везују за међуратне авангардне тенденције. Но, с друге стране, из перспективе међународних књижевних појава тог времена и њени књижевно-културни афинитети и поетичке одлике ближи су европском, а донекле и америчком високом модернизму.

Деперсонализацију, тај кључни појам модернистичког израза, можемо препознати у поезији Анице Савић Ребац, а у још радикалнијем виду у поезији Симоне Вејл. У контексту француске филозофкиње говори се о „појму књижевне или уметничке елите”, коју тумач Џон Данавеј помало иронично назива и „пантеоном чистог

²⁸ Светлана Слaпшaк, „О песништву Анице Савић Ребац”, *Поезија и мањи јеснички преводи*, 7–8.

²⁹ Исто, 8.

³⁰ Миодраг Павловић, „Трагом античке естетике (Аница Савић Ребац: Античка естетика и наука о књижевности)”, *Рокови йоезије*, Српска књижевна задруга, Београд 1958, 128.

³¹ Аница Савић Ребац, „Постанак једног песничког дела”, *Хеленски виђици*, 251.

генија”.³² У исто време генијално дело одликује се моралном снагом, која је неодвојив елемент естетског квалитета.³³ На тој равни је омогућен афирмативан однос Симоне Вејл према поезији Стефана Малармеа, а Данавеј чак проналази њихов заједнички мотив „напора да се поново уједине временски и духовни аспекти људског искуства”.³⁴

Симона Вејл о Малармеу каже да је „био обожаван колико као нека врста свеца, толико и као песник”; за њу су, штавише, то две величине које се не могу раздвојити једна од друге, због чега је управо Маларме „прави песник”.³⁵ На том трагу може се схватити и због чега се „један од главних спорова Симоне Вејл са савременом књижевношћу тиче опсесије личношћу аутора”, јер према њеним филозофским уверењима управо оно нелично у нама је и оно што је свето.³⁶ Делује нам да управо са овог становишта – наиме, са позиције деперсонализације поезије – и Миодраг Павловић исказује негативан суд о песми „Maris Stella” Анице Савић Ребац. Полемишући уједно са Леовцем, он каже да ова песма није „довољно карактеристична међу осталим песмама”, и то нарочито због завршетка, где је „песникиња узела један старински став адорације”.³⁷ Овде се може приметити прећутан али присутан вредносни суд, који бисмо назвали суздржаним и амбивалентним: Павловић се у исто време дотиче „најдекларативнијих места”, али песму доводи у везу и са једним местом из Јефимичине „Похвале кнезу Лазару”.³⁸

Релевантно интерпретативно становиште које се у дијахроничком смислу може заузети у погледу песништва Анице Савић Ребац и Симоне Вејл заснива се на њиховом статусу посредништва између два периода која бисмо могли назвати и двома етапама високог модернизма, а које раздвајају године Другог светског рата. Притом, како би се испитали шири културни контекст и разлози зашто се њихово дело реципира као претходничко, нарочито треба узети у обзир и начин на који песништво кореспондира са остатком њиховог опуса. Но, у исто време, постоји и проблем настанка њихових песама: не само да Аница Савић Ребац почиње своју

³² John Dunaway, „Simone Weil on Morality and Literature”, *The Beauty that Saves: Essays on Aesthetics and Language in Simone Weil*, Mercer University Press, Macon 1996, 102.

³³ Исто, 105.

³⁴ Исто, 106.

³⁵ Simona Vej, *Ukorenjivanje: uvod u deklaraciju o dužnostima prema ljudskom biću*, 210.

³⁶ John Dunaway, „Simone Weil on Morality and Literature”, 102.

³⁷ Миодраг Павловић, „Аница Савић Ребац”, *Књижевности између два рата*, књ. 2, 76.

³⁸ Исто.

стваралачку каријеру као изузетно млада, због чега би било тешко говорити о теоријски разрађеном културолошком пројекту ревитализације хеленизма у том моменту, већ се песничка збирка појавила 1929, знатно касније него што је у правом смислу зачета (одмах након Првог светског рата, 1919. године).

Слично томе, поезија Симоне Вејл објављена је постхумно. Ипак, може се указати и на то да су обе ауторке придавале важност свом – иако необимном – песништву, односно да се о њему може говорити као о равноправном делу опуса. У случају француске филозофкиње доказ би се могао пронаћи већ у чињеници да је – као што примећује приређивачица издања превода њене поезије – Симони Вејл књижевни рад био у тој мери значајан да је радила на својој поезији и позоришном комаду до самог краја.³⁹ Према схватању Миодрага Павловића, Аница Савић Ребац је песништво оставила по страни, будући „сувише озбиљна да би се поезијом бавила само као хобијем”.⁴⁰ Управо у том смислу атемпоралност и претежну дескриптивност песама обе ауторке нипошто не треба схватити као бег из стварности, него као имплицирани део једног културолошког програма или интерпретације књижевне историје и њене улоге у свету у првој половини 20. века. У том смислу сагласни смо са ставом који износи Мило Ломпар: „Није нимало чудно што је социолошко разумевање у расветљавању путање идеја, као природно интерпретативној оптици Анице Савић Ребац, било у вези са различитим облицима њеног интелектуалног *анђајмана*.”⁴¹

Иако је у питању тематска област која би излазила из оквира нашег истраживања, приметимо додатну паралелу која потенцијално указује на конкретнији (чак социолошки) подстицајни фактор како за културноисторијски програм о ком је реч у нашој интерпретацији, тако и за естетске и уже поетичке ставове Анице Савић Ребац и Симоне Вејл, а та паралела тичала би се проблема специјализације рада интелектуалног сталежа. Указаћемо на писмо Лудвига Радермахера Аници Савић Ребац, у ком он похваљује тематско опредељење њених истраживања као област коју „’снафлије’ често избегавају”, што доводи у везу са „све већом и разгранатијом специјализацијом науке”.⁴² На раније наведеном месту из

³⁹ Silvia Capriglio Panizza, „Preface”, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, XII.

⁴⁰ Миодраг Павловић, „Аница Савић Ребац”, *Књижевност између два рата*, књ. 2, 94.

⁴¹ Мило Ломпар, „Аница Савић Ребац као историчар идеја”, *Дух хеленска*, Службени гласник, Београд 2015, 51.

⁴² Лудвиг Радермахер, „Радермахерова [писма Аници Савић Ребац]”, *Однос поезије и филозофије*, Матица српска, Нови Сад 1989, 51.

есеја Миодрага Павловића о немогућности успостављања естетске науке, и он указује не само да је „време великих система естетике прошло” већ и да се естетика „разгранала” у „специјализоване области”.⁴³ У односу на то може се схватити иновативност, али и програматичност опредељења Анице Савић Ребац којим у облику мота започиње истраживање у делу *Античка естетика и наука о књижевности*: „Али наше посматрање постаће плодно само ако смо способни за што разгранатије асоцијације које тек омогућују пуно разумевање; иначе остаје сиров материјал”.⁴⁴

Дотакавши се тако методолошког приступа Анице Савић Ребац, можемо рећи да њен коментар који смо навели не сведочи само о једној врсти интердисциплинарног приступа проучавању уметности већ показује да је филозофска традиција платонизма на непосредан начин утицала на светоназоре Анице Савић Ребац (подсетићемо да у „Хеленским видцима” она управо и апелује на активирање хеленског наслеђа у директном смислу, а не само на освешћивање и откривање пресудних, индиректних утицаја). У том смислу, „полихисторски импулс наше историчарке идеја” не добија важност за наше истраживање у смислу генезе њеног интерпретативног или књижевноисторијског метода, већ се његов значај очитује управо онда када се ови импулси – као што то наговештава Мило Ломпар – „појављују у мисли наше историчарке идеја као релације посредовања”.⁴⁵

Ипак, приметили бисмо да разгранивање асоцијација у току истраживачког процеса за предуслов има један вид формираности духа истраживача, будући да се афинитети, односно повлашћене теме, манифестују као истовремени предмет еротичке жудње и когнитивног обрађивања. Управо из тог разлога, према нашем читању, „психолошко разумевање као узрок насталих промена у садржају и осећајности неке идеје”⁴⁶ не би било тек извесна релативна недоследност или одступање од принципа којим се иначе користи Аница Савић Ребац тумачећи одређену књижевну појаву, већ још један појавни облик њеног платонистичког погледа на историју културе.

Другим речима, теоријски систем наше историчарке уметности и филозофије у значајној мери се заснива на темељу „психолошког закона да нам је најдраже оно чему смо ми сами највише

⁴³ Миодраг Павловић, „Трагом античке естетике (Аница Савић Ребац: *Античка естетика и наука о књижевности*)”, *Рокови њоезије*, 128.

⁴⁴ Аница Савић Ребац, „Античка естетика и наука о књижевности”, *Дух хеленства*, б. с. [741].

⁴⁵ Мило Ломпар, „Аница Савић Ребац као историчар идеја”, *Дух хеленства*, 11.

⁴⁶ Исто, 47.

дали”.⁴⁷ Посредовање на које смо указали као битно запажање наведеног аутора, с друге стране, такође на битан начин фигурира у овом интерпретативном приступу, јер већ усвојено или присвојено знање усмерава ка даљем проширивању спознаје. Као што Аница Савић Ребац каже на крају *Прејшлайонске еројтологије*, Платон је „завршио и крунисао” концепцију Ероса као „потпуно јединство духовне и страсне, надличне и личне, космичке и човечанске љубави”, при чему је Ерос везан са централним појмом Платонове филозофије, „са највишим добром”, чиме се претвара „у Посредника са трансцендентном битношћу света”.⁴⁸ Интелектуално бављење феноменом лепог води ка оном што је добро, али и истинито. Имајући на уму ту идеју, можемо, најзад, приступити и песништву двеју ауторки чије дело истражујемо.

II – Еротологија и етика песничког чина: између ероса и логоса у песништву Анице Савић Ребац и Симоне Вејл

У контексту филозофске мисли Симоне Вејл, малочас разматрано гледиште о спознајним могућностима књижевности ступа у корелацију са међусобно комплементарним појмовима пажње, читања и *metaxi*. Сва три концепта укрштају се у појму посредовања. Метафоричку представу чина читања стварности ауторка проналази у примеру који преузима од Декарта: „штап слепог човека’ [...] пружа нам слику аналогну читању”. На другом месту, користећи се примером две жене које добијају исто писмо, при чему друга од њих не реагује на вест о смрти свог детета јер не уме да чита, Симона Вејл закључује да „није чулна сензација, већ је значење то што је обузело прву жену”.⁴⁹ Пажња, читање и *metaxi* као теоријски појмови у најтешњој су вези, дакле, са имплицитном филозофијом језика Симоне Вејл, утолико што су нераздвојни и незамисливи ван вредновања света, ван познавања одређеног кода за његово интерпретирање, што би било аналогно примеру штапа слепог човека или жене која не уме да прочита писмо, али у исто време посредством њих може се расветлити однос Анице Савић Ребац према истим питањима. Смели бисмо тврдити да, уосталом, у есеју „Нека разматрања о појму вредности: о Валеријевој тврдњи да је филозофија песништво” Симона Вејл износи став који је сасвим у складу са филозофском подлогом научног метода Анице Савић Ребац, који се доводи у везу и са историјом идеја:

⁴⁷ Аница Савић Ребац, „Претплатонска еротологија”, *Дух хеленства*, 112.

⁴⁸ Исто, 229.

⁴⁹ Simone Weil, „Essay on the Concept of Reading”, *Late Philosophical Works*, University of Notre Dame, Notre Dame 2015, 22–23.

„Тврдња да је у филозофској рефлексији грешка немогућа потпуно се коси са општим мњењем; углавном се мисли да у филозофији постоје само претпоставке. [...] Људи верују да сваки филозоф има систем који противречи свим осталим! – али, заправо, сасвим супротно, постоји традиција истински филозофска, стара колико и само човечанство...”, која се састоји од „филозофа који се међусобно могу разликовати на бројне начине, али чије мисли су готово истоветне”. Ова филозофска линија је „једна, вечна, и неподложна прогресу”.⁵⁰

Припадност једној, универзалној линији истинске филозофије је приметна је и у поезији две ауторке. У том смислу, добро позната Платонова алегорија о пећини представља „важну референтну тачку” у песништву Симоне Вејл,⁵¹ али „да би се прешло од сенки ка контемплацији Сунца”, дакле коначног идеала истине, добра и лепоте, неопходни су „посредници”.⁵² Текстуализација стварности у песмама Симоне Вејл функционише као упирање пажње свести ка логосу; „уметност је говор света, његово унутрашње оправдање”.⁵³ Песма „Море” Симоне Вејл (а море, узгред, представља и један од неколико најфреквентнијих мотива у поезији Анице Савић Ребац),⁵⁴ репрезентује пејзаж у ком је „море на осеци понизно”, море као „слуга тишине” које је уједно „прегршт ка небу отворена, огледало послушности”.⁵⁵ То је простор где таласи теже увис, иако „свака кап прво се диже, а потом спушта, / доле остајући, како закон налаже”.⁵⁶ Море треба да укаже „милост смртнима: у недаћи / смрсканим по ободу твом, и изгубљеним на твојој пустоши”.⁵⁷ Метафора бродова изгубљених на пучини прегнантно указује на проблем егзистенције која није афирмисала нужност и условљеност свог положаја. Лирски субјект тако апострофирањем зазива море да пре потонућа очисти душе оних који гину „водама праведним”,⁵⁸ што указује на то да је овоземаљска стварност не само неминовна и неизбежна већ и у перспективи трансцендентног – праведна кроз подношење мучеништва које је саставни део живљења.

⁵⁰ Исто, 53.

⁵¹ Silvia Capriglio Panizza, „Simone Weil as poet”, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, 27.

⁵² Simone Weil, „God in Plato”, *Late Philosophical Works*, 69.

⁵³ Нада Поповић Перишић, „Поезија Анице Савић Ребац”, *Поезија и мањи ђеснички преводи*, 22.

⁵⁴ Исто, 23.

⁵⁵ Simone Weil, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, 123.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Исто.

Радомир Константиновић, у сличном кључу, у поезији Анице Савић Ребац препознаје „светлосну музику која треба да измири видну и невидну хармонију [...] растварањем чврстих облика материјалног света”, наводећи и „Шелијев романтичарско-мистички пантеизам, који апстрахује свет музиком светлости”, закључујући најзад да „свадба неба и земље Анице Савић-Ребац јесте свадба субјективног и објективног, али увек у светлости”.⁵⁹ Тематско-мотивски склоп песме „Пут” из збирке *Вечери на мору* упадљиво је подударан наведеној песми Симоне Вејл: већ на почетку песме појављује се удвостручена подударност микрокосмичког и макрокосмичког, односно овоземаљског и трансцендентног. Комплементарни су, наиме, „таласи што језде / Под додиром благим морскога зреника” и звезде које „хватају се [...] / у мрежама високих једреника”, а смисао комплементарности исказана је коначним стихом: „Ноћас су нам звезде блиске као цвеће”.⁶⁰

Но, блискост се јавља и у односу на малочас разматрану песму Симоне Вејл, јер се, у складу са Константиновићевим запажањем о разливању репрезентованог света, у току песме звезде постепено сједињују с природом, која је већ постала, као у песми француске филозофкиње, огледало небеског пространства: „И блиста свод мириса ноћи јужне / С бокора звезданих ловора и мирте”.⁶¹ С друге стране, по аналогiji са платонском опозицијом између сенке и светлости, „две наше сенке путују етиром” кроз ноћ која „све дубља бива”, али већ као „један једини танак зрак звездани”.⁶² Примећујемо да се ни у једној од две разматране песме мотив Сунца не појављује изричито, но присуство овог мотива је имплицитно управо у смислу да га лирски субјекти препознају у наговештајима који су репрезентовани сјајем звезда. Притом, етици саможртвовања приближава се и Аница Савић Ребац у песми „Меланхолија”. Субјект се исповеда: „Тужна сам што на земљи нема радости која ме мами, / тужнија што још не могу живети тек о надземној радости”, услед чега „дан покривен ноћи је моја душа”, а у оносветску радост која је „још жива” води „жртвени плам” меланхолије.⁶³

Појам *metaxu* успоставља се на сличном трагу као досадашња нит нашег разматрања: „Свет су затворена врата. Он је препрека. А истовремено је и пролаз”.⁶⁴ На тај начин већ и сама стилистика

⁵⁹ Radomir Konstantinović, *Biće i jezik u iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka*, knj. 7, 300.

⁶⁰ Аница Савић Ребац, *Поезија и мањи ђеснички ђреводи*, 99.

⁶¹ Исто.

⁶² Исто.

⁶³ Исто, 73.

⁶⁴ Симон Вејл, *Тежина и блајородност*, прев. Нина Живанчевић, Адреса, Нови Сад 2007, 185.

текста постаје етички проблем, јер је пажња као опажање проблем афирмације нужности, макар она била и етичко зло, односно неправда: „Монотонија је или једна од најлепших, или једна од најгаднијих ствари. Најлепша је када је одраз вечности – најгаднија ако је одраз непроменљивог трајања”.⁶⁵ Рекавши то, долазимо до централне тезе нашег истраживања, која ће, најзад, омогућити да расветлимо и улогу песничког опуса у целокупном делу Анице Савић Ребац и Симоне Вејл. Наиме, љубав за лепо као дијалектички, контемплативни однос између субјекта и објекта представља хуманистичку етику схваћену као – метафорички речено – својеврсну економију бића, имајући у виду Хајдегерово одређење појма „етос” као „пробивалиште, место становања”, тако да „назив ’етика’ треба да значи да етика размишља о човековом пребивалишту”.⁶⁶ У том смислу не треба занемарити ни могућност ишчитавања космогонијског аспекта Ероса, који је један од основних предмета истраживања Анице Савић Ребац у *Претиплатонској ерошологији*, посебно у вези са светлосним елементима.⁶⁷ Сходно томе, фреквентни мотиви снега и леда, који метафоричком функцијом кореспондирају и са мотивом кристала, могу се посматрати као варијације на централни мотив мора, који се нашао и у наслову песничке збирке.

На пример, у песми „Инкантација” лирски субјект „вечито клијање” семења које „небројено креће” слуша „кроз ваздушну тишину кристалну”, а овако успостављеном контрасту кореспондира и мотивски пар који се јавља неколико стихова раније: с једне стране, постоји „снежна земља” која „дише у сну”, али у исто време јављају се „зраци пуни медне росе” који продиру „у дубине топле њених груди”.⁶⁸ На сличан начин, тј. у вези са функцијом младог Ероса као божанства које обнавља природу, може се објаснити често присуство мотива смене зиме и раног пролећа у збирци *Вечери на мору*. С друге стране, песма „Звезде” Симоне Вејл успостављена је на веома сродној метафоричкој конфигурацији: „немусте звезде, слепо окренутог погледа, увек замрзнуте”, чије светло је „чисто, али горко”, тек у моменту тихе пажње, преданости свести, мистичке медитације о њима, допусте у срцу нагли опажај „њихове божанске ватре”.⁶⁹

⁶⁵ Исто, 199.

⁶⁶ Мартин Хајдегер, „Писмо о хуманизму (1946)”, *Пућни знакови*, прев. Божидар Зеџ, Плато, Београд 2003, 315.

⁶⁷ Аница Савић Ребац, „Претиплатонска еротологија”, *Дух хеленсџа*, 90–91.

⁶⁸ Исто, 69.

⁶⁹ Simone Weil, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, 127.

Посебно би се могло позабавити и темом фигура из историје и културе, које такође служе као својеврсни *metaxi* у стварању једне естетичке визије света. Кад је реч о Симони Вејл, мислимо пре свега на песму „Прометеј”, што је, наравно, митска одредница која се појављује и у поезији Анице Савић Ребац, али је код наше песникиње спектар књижевних и културноисторијских референтних тачака још знатно шири. Могли бисмо указати на референцу на романтичарску реинтерпретацију мита о Прометеју у песми посвећеној Шелију. Енглески песник, сам идентификован као „Ослобођени Титан”, дивинизира се као фигура са „крилима од светлости што бледе идоле руше” дошавши „у мистичку везу с Природе силама тајним”, односно превазишавши „безбројне кристалне сфере”.⁷⁰ На сличан начин, и Прометеј у интерпретацији Симоне Вејл, поред заслуга у културном, техничком развоју човечанства, представља се као „творац знакова и језика”, због чега „крилате речи путују кроз доба, / преко врхова и долина, да покрену руке и срца”.⁷¹ На сличан начин као што наша песникиња каже за Шелија да „[д]ух је твој и у даху јесење буре”, што указује на мистичку идеју смрти зарад препорода,⁷² и Симона Вејл укршта Прометејево вечно страдање са зором која је због њега „вечна радост”.⁷³ Схватање о песништву као духовној потреби савременог човека Аница Савић Ребац унеколико дели са Симоном Вејл, и у том смислу може се схватити двојба коју песникиња приписује Гетеу: „Да ли ће сијати људ’ма будућим / Око моје, храњено огњем столећа?”⁷⁴ Поглед храњен огњем столећа симболише његово придруживање континуитету раније разматране филозофске линије трајних, ванвремених истина и законитости егзистенције, која у перспективи обједињује све културе. Утолико генијалне личности попут немачког књижевника, али и Дантеа или Шелија, имају етички императив да ту линију наставе, али у односу на њих подједнако је важан и аспект инкултурације – односно задахнућа – наредних генерација човечанства. Мотив сјаја у оку тако упућује на могућност осмишљавања света текстуалним и културним наслеђем.

Истинско прометејство за Симону Вејл представља, као што смо покушали да покажемо, стоичку *amor fati* у платонистичкој реинтерпретацији, дакле еротички однос привржености према оном што је нужно и што изазива патњу; из тог разлога је цен-

⁷⁰ Аница Савић Ребац, *Поезија и мањи њеснички преводи*, 111–112.

⁷¹ Simone Weil, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, 105.

⁷² Аница Савић Ребац, *Поезија и мањи њеснички преводи*, 111.

⁷³ Simone Weil, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, 107.

⁷⁴ Аница Савић Ребац, *Поезија и мањи њеснички преводи*, 49.

трална песма њеног опуса – песма „Капија”: „Чекајући и патећи, ту смо, пред капијом”.⁷⁵ На сличан начин као раније поменути мотив хладних звезда, капија се отвара сама, тек када се престане са покушајима да се она „отвори силом свих наших удараца”.⁷⁶ Као експлицитнији корелат мотива пламеног блеска, који смо у разматраним песмама Симоне Вејл до сада истакли, Аница Савић Ребац близу завршнице збирке *Вечери на мору* у два наврата и директно тематизује досезање Сунца као апсолут – у песмама „Сунце” и „Визија”. У првој од поменутих, естетички идеал песништва Анице Савић Ребац се директно исказује: „О Сунце! Сунце! Твојој лепоти / Песма нам лети весела, бурна”, и то јер људи, у начелу, беже од мрака, тежећи светлости, „онамо, Сунце, где зрак твој греје”.⁷⁷ У песми „Визија”, с друге стране, песникиња поново реферише на Прометеја, ког премашује „[в]ећи и славнији дар”, одређен као „рођени силни огањ из својих груди, / у коме се сливаху пурпур и злато к’о / сила бога и воља титана у његовој души”; но, у исто време, појављује се као мотив и „спојен дух Аполона и Дијониса”,⁷⁸ што означава уцеловљење, обједињење тежњи унутар човека, као и између телесног и духовног.

Имајући, најзад, у виду песничку, еротолошку, платонистичку етику Анице Савић Ребац и Симоне Вејл у целини, могли бисмо њихову реинтерпретацију назвати *хелиоцентричном*, и то не само из разлога што биће у њиховој филозофској визири тежи истини, лепоти и добру, који су традиционално оличени Сунцем, већ и зато што биће укоренењено у нужности своје културне, друштвене и историјске средине у конкретном, етичком смислу уређује сопствени живот у односу на Сунце као средиште његове телесне и духовне егзистенције, као „[с]рце живо нашега света”.⁷⁹ Управо на тој равни се и омогућује антрополошка константа хуманистичке визије човека у есејима и поезији Анице Савић Ребац и Симоне Вејл, од претхришћанског доба аграрног живота и календарске условљености Сунцем (што је у нужној вези са космогонијским истраживањима Анице Савић Ребац), до живота у модерној цивилизацији која има своје, нарочито поимање времена.

Ако бисмо резимирали назначене ставове на средокраћу између песничког и филозофског искуства које смо покушали издвојити у нашој интерпретацији, могли бисмо закључити да се оно састоји

⁷⁵ Simone Weil, *Mirror of Obedience: the Poems and Selected Prose of Simone Weil*, 129.

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ Аница Савић Ребац, *Поезија и мањи ђеснички ђреводи*, 109.

⁷⁸ Исто, 113.

⁷⁹ Исто, 109.

из једног специфичног посредујућег сазнајног процеса долажења ка истини зарад њеног расветљавања, а тај процес одвија се кроз етички партиципирајућу али политички издвојену позицију, у ужем смислу приклањања идеологији. И у том погледу поетика Анице Савић Ребац иступала би из области авангарде, ако би се ова схватила у складу са одређењем Петера Биргера као самокритика или интервенција у аутономизовану институцију уметности.⁸⁰ Песништво пружа један вид утопијског простора који се конципира у процесу испитивања књижевног наслеђа, али на посебан начин и у контексту књижевног стварања. Ако је, како каже Симона Вејл, човекова величина „у његовој вечитој тежњи да обнавља живот, да поново ствара оно што му је дато, и да мења управо процес у коме учествује”,⁸¹ онда је, последично, улога филозофа да успоставља у исти мах еротолошки и етички укоревљен однос према трансцендентно истинитом, које ће човеково биће конституисати као биће-за-живот, а не биће за смрт. Ерос није, како се то популарно схвата, занос, док је логос спутавајући и нормативни фактор закона који стоји наспрам њега: за Симону Вејл ерос је у читању, опажању овоземаљске нужности, како би се превазишла тежина и прешло у стање благородности, које је скривени логос. Нада Поповић Перишић, примећујемо, говори о саодносу ероса и логоса у песништву Анице Савић Ребац:

Отуда би се могло рећи да се песме Анице Савић Ребац крећу између ова два могућа пола: Логос и Ерос. С једне стране, тежња душе ка спознаји, стапању са бескрајем, гашење немира у ватри сазнања, уређивање космичког хаоса у свемирски-људски ред и с друге стране, Ерос, посматрање природе, звезданог неба, сунчеве светлости, урањање у мирис, у тело природе, понирање у загрљај света...⁸²

Проблем са оваквим читањем песништва Анице Савић Ребац може се пронаћи у сличном облику и код раније цитираног аутора Џона Данавеја у контексту естетичке мисли Симоне Вејл: ако је, према његовом тумачењу, и књижевност један вид *metaxu*, онда се у интерпретативно средиште мора сместити не само лепо као предмет ероса него заједно с тим и субјект који чита. Формално, то је излишна напомена, али са битном консеквенцом, јер еротолошко

⁸⁰ Peter Birger, *Teorija avangarde*, prev. Zoran Milutinović, Narodna knjiga – Alfa, Beograd 1998, 32.

⁸¹ Симон Вејл, *Тежина и благородност*, 198.

⁸² Нада Поповић Перишић, „Поезија Анице Савић Ребац”, *Поезија и мањи ђеснички преводи*, 27.

стање не стоји на нижој вредносној равни ни за француску, ни за нашу платоничарку: оно јесте пут ка спознаји (разуме се, када се изузме телесна љубав, која је „деградирана представа праве љубави”⁸³). Ерос се у делу Анице Савић Ребац и Симоне Вејл манифестује као деперсонализујућа, универзализујућа и општа љубав, која обједињује човека са трансцендентном и од њега отуђеном суштином, и тиме је латентно но ипак дубоко хуманистичка, и ангажована у једном етичком смислу.

Закључак

Две ауторке које стварају у хронолошки блиским периодима, Аница Савић Ребац и Симона Вејл, према нашем тумачењу иступају на културну сцену међуратне Европе са међусобно сродним књижевним и филозофским програмом који се односи на перспективе ревитализације културе, националне и међународне. Премда постоје битне разлике у областима у којим ауторке доминантно делују (Симона Вејл је првенствено филозофкиња, док је Аница Савић Ребац везана за научни, академски рад у ужем смислу), што проузрокује и одређена ограничења у могућностима компарирања њиховог дела, исто је тако могуће издвојити бројне и важне паралеле између њих. Полазећи од одређених тумачења која се тичу односа обе ауторке према авангардним тенденцијама које се јављају након Првог светског рата, покушали смо доказати да се Аница Савић Ребац и Симона Вејл, како по културно-историјским уверењима, тако и по поетичком сензибилитету, могу сместити у контекст тзв. високог модернизма, који је у себе апсорбовао и разне врсте радикалних формалних експеримената (поезија Волта Витмена, Т. С. Елиота, Езре Паунда), чиме се може објаснити и повремено опредељивање Анице Савић Ребац за слободни стих. Најзначајније за тему нашег истраживања јесте сложено питање односа између филозофије и песништва у оквиру песничког опуса две ауторке, а нарочит проблем, који у себе нужно укључује и вредносни суд у односу на њихов песнички опус, представља могућност естетичке самодовољности песама у односу на филозофска интересовања Анице Савић Ребац и Симоне Вејл. Читање појединих песама које смо понудили у другој целини рада показује да поезију наше историчарке идеја и француске филозофкиње није могуће раздвојити од остатка њиховог дела, те да је потребна својеврсна упућеност у филозофско залеђе на које су усмерене, али да то не

⁸³ Симон Вејл, *Тежина и блајородносћ*, 84.

умањује нужно њихову естетску вредност. На особен начин се, у том погледу, и Аница Савић Ребац и Симона Вејл односе према књижевној традицији у коју усађују и сопствено песничко дело, што с једне стране подразумева да партиципирају у платонистичкој струји филозофије и песништва (које се међусобно преплићу), а с друге да партиципирају и у савременим културним тенденцијама, примарно настојећи да се одупру специјализацији и партикуларизацији људске духовне делатности, тражећи у античкој филозофији целовитији модел хуманизма.

PAVLE ZELJIĆ

NEOPLATONIST EROTOLOGY AND ETHICS IN THE POETRY OF ANICA SAVIĆ REBAC AND SIMONE WEIL

SUMMARY: The primary focus of the research, which we will approach from a comparatist perspective, is the poetry of the Serbian literary historian and philosopher Anica Savić Rebac, published in her poetry collection *Evenings by the Sea* (1929), and that of the French philosopher Simone Weil, published posthumously. A particular aim of the research is the relationship that their poetry, within the framework of their complete oeuvre, establishes with respect to the viewpoints on the *Zeitgeist*, which are implicitly or explicitly present in the philosophical work of Simone Weil, and respectively, in the scholarly work of Anica Savić Rebac. The cultural context in which the aforementioned texts originated will be of manifold importance. On the one hand, we will contextualize the poetic experience of Anica Savić Rebac and Simone Weil within the poetic principles of literary figures significant to the trajectory of their development. Respectively, we are referring to Laza Kostić and Paul Valéry, and in that context, we will also attempt to position them in relation to the modernist and avant-garde literary paradigm in terms of poetics. The often fragmentary nature of the philosophical, aesthetic, and historical viewpoints of the two cultural theorists, on the other hand, pertain to various epochs, primarily of Western culture, from antiquity to the 20th century and modernity. The central aspect that we take as the strongest comparative link, and on which our interpretation of the poetry of A. Savić Rebac and S. Weil will be based, is their Neoplatonic intellectual orientation, particularly with regard to the ethical and social consequences of the erotic and aesthetic viewpoints of the ancient philosopher. Of particular importance, therefore, is the philosophy of language implicit in the relationship

between Eros and Logos. Within their poetic and theoretical reflections, Anica Savić Rebac and Simone Weil form a distinctive cultural and literary-historical standpoint which is offered as a response to the spiritual/cultural crisis of humanism of the interwar period.

KEYWORDS: Simone Weil, Anica Savić Rebac, modernism, Neoplatonism, erotology

Мср Павле З. Зељић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске академске студије
pavle.zeljic2@gmail.com
ORCID: 0009-0008-8888-7860